

ПРОБЛЕМИ ТА СТАН ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

PROBLEMS AND THE EXECUTION STAGE OF IMPLEMENTATION BY UKRAINE OF THE DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Чорнобривець Є.Є., студентка V курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Шрамченко К.М., студентка V курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

На початку статті автори проаналізували особливості виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в Україні. Надалі автори дослідили наявні проблеми та загальний стан виконання Україною рішень ЄСПЛ. Також автори навели статистику по країнам, з яких частіше всього звертаються громадяни через порушення їхніх прав, гарантованих Європейською Конвенцією з прав людини (далі – ЄКПЛ) та зазначили про місце України в ній на кінець 2020 року. Зокрема, авторами було проаналізовано рішення щодо низки статей, з порушенням яких частіше всього звертаються особи, що перебувають під юрисдикцією держави Україна до суду. Авторами було зазначено, що найбільш актуальними є звернення з таких обставин: найчастіше звертаються до ЄСПЛ, зокрема: через надмірну тривалість розгляду цивільних та кримінальних справ у судах; неналежні умови тримання під вартою; порушення права на справедливий судовий розгляд. Авторами розглянуто рішення щодо порушень державою Україною змістовного наповнення статті 2 ЄКПЛ та проаналізували такі рішення, як справа «Андрєєва проти України», справа «Риженко проти України». Також було розглянуто низку рішень щодо статті 3, а саме – заборона катувань в таких актуальних рішеннях, як: справа «Сукачов проти України», справа «Онищенко та інші проти України», справа «Іванко проти України». Крім цього, було розглянуто рішення стосовно статті 6 Право на справедливий судовий розгляд у контексті розумних строків у такому рішенні, як справа «Закутній проти України». Також автори зазначили про роль засідань Комітету Міністрів Ради Європи щодо забезпечення виконання рішень ЄСПЛ щодо України в контексті порушень наведених статей ЄКПЛ. Крім цього, у статті проаналізовано сучасні заходи, які Україна намагається вживати задля виконання вимог, що викладаються в рішеннях ЄСПЛ та мінімізації подальших скарг проти України до Суду. Наприкінці автори узагальнили висновки стосовно порушених статей.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, судові рішення, права людини, право на життя, заборона катувань, право на справедливий суд.

At the beginning of the article, the authors analyzed the features of the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights (hereinafter – the ECHR) in Ukraine. Further, the authors investigated the existing problems and the state of implementation of ECHR decisions in Ukraine. The authors also provided statistics on the countries from which citizens most often apply for violations of their rights guaranteed by the European Convention of Human Rights. Also, the authors noted the place of Ukraine in this statistic at the end of 2020. In particular, the authors analyzed the decisions on several articles that Ukraine mostly violates. The authors noted that persons under the jurisdiction of the state of Ukraine most often apply to the ECHR upon the excessive length of civil and criminal cases in the courts; inadequate conditions of detention; violation of the right to a fair trial. The authors explored the decision on Article 2 of the ECHR, and analyzed such decisions as *Andreeva v. Ukraine*, *Ryzhenko v. Ukraine*. Several decisions on Article 3 were also considered. They apply the prohibition of torture in such decisions as *Sukachov v. Ukraine*, *Onishchenko, and Others v. Ukraine*, and *Ivanko v. Ukraine*. Also, the decision on Article 6 of the right to a fair trial in the context of a reasonable time was considered in a decision *Zakutny v. Ukraine*. The authors also noted the role of the meetings of the Committee of Ministers of the Council of Europe in ensuring the implementation of ECHR decisions on Ukraine in the context of breach of the European Convention of Human Rights. Besides, the article analyzes the current measures that Ukraine tries to take to comply with the requirements set out in the decisions of the ECHR. Also, these measures are necessary to minimize further complaints against Ukraine to the Court. Finally, the authors summarized the conclusions for violated articles.

Key words: European Court of Human Rights, court decisions, human rights, right to life, prohibition of torture, right to a fair trial.

Постановка проблеми. Оскільки Україна взяла на себе обов'язок виконувати рішення ЄСПЛ у справах проти України, усунути причини порушення Україною ЄКПЛ і протоколів до неї, із впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини важливим є аналіз сучасного стану виконання цих рішень. Важливість базується на тому, що, попри взяті на себе обов'язки, Україна посідає перші місця серед країн серед держав-учасниць за кількістю заяв в ЄСПЛ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему визначення стану та виконання Україною рішень ЄСПЛ було досліджено багатьма українськими науковцями, серед яких варто відмітити Камінську Н.В., Косяка Н.В., Шевчука С.В., Сащенко М.І. та інших.

Виклад основного матеріалу. Виконання рішень ЄСПЛ є особливим видом дотримання державами міжнародних норм, що проявляється у формі певного правового зобов'язання держави, яка є відповідачем. Під час цього об'єднуються зусилля всіх гілок влади щодо виправлення виявлених порушень та приведення чинних законів у від-

повідність з основними стандартами та принципами, які виробляє ЄСПЛ у своїх рішеннях. Перш за все, механізми імплементації таких стандартів покладаються на виконавчу гілку влади, задля вироблення певних засобів усунення зазначених недоліків. Крім того, важливою є судова влада, оскільки саме вона і формує судову практику та інтерпретує в рішеннях стандарти ЄСПЛ. Дотримання цих норм регулюється ЄКПЛ. Контроль за виконанням державою зобов'язань розглядається на спеціальних засіданнях Комітету Міністрів Ради Європи. Порядок виконання рішень суду регулюється національним законодавством, перш за все Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». На відміну від національних судів, ЄСПЛ не видає виконавчих листів, тому особа не повинна самостійно пред'являти рішення до виконання або в будь-який спосіб стимулювати його виконання. Держава зобов'язана сама виконати рішення Суду на користь особи [1, с. 253]. Не дивлячись на те, що Україна виконує рішення ЄСПЛ за індивідуальними скаргами, існує проблема імплементації в національне законодавство європейських стандартів

прав людини, а тому численні скарги зі схожими обставинами до ЄСПЛ продовжують надходити. ЄСПЛ щорічно готує доповідь про порушення статей Конвенції країнами, станом на 2020 рік Україна посідає третє місце, попереду тільки Туреччина та РФ. Найбільша кількість звернень до ЄСПЛ стосувались статей щодо катування чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження, відсутності ефективного розслідування, права на справедливий суд, тривалості провадження [2].

За допомогою звернення до наведених нижче справ, на нашу думку, можливо подолати низку проблем правового характеру, що пов'язані з неімплементацією стандартів ЄСПЛ у національне законодавство. Так, стосовно порушень статті 2 ЄКПЛ варто зазначити про таке рішення, як «Андрєєва проти України» в контексті систематичного невиконання процесуального аспекту статті. У цій справі звернення було від жінки щодо порушення кримінальної справи за фактом вбивства її сина. Вона зазначила про те, що працівники міліції закатували до смерті її сина, а після цього не відбулось ефективного розслідування за фактом вбивства. Вона, поміж іншим, зазначила про порушення статті 2 ЄКПЛ. Суд постановив, що було порушено процесуальний аспект статті 2 ЄКПЛ. Він полягає в тому, що від держави вимагається наявність певної форми ефективного розслідування, якщо є підстави вважати, що особа зазнала небезпечних для життя травм за підозрілих обставин, навіть якщо ймовірною особою, яка вчинила злочин, не є представник держави [3].

Також варто зазначити про справу «Риженко проти України». Заявниця зазначила про факт смерті свого сина. Однак розслідування обставин смерті її сина було тривалим та неефективним. Суд знову наголосив, що якщо смерть сталася за підозрілих обставин, залишаючи вірогідним припущення про умисне позбавлення життя, держава має забезпечити певну форму ефективного офіційного розслідування. У цій справі розслідування обставин смерті сина заявниці тривало понад п'ять із половиною років і не принесло реальних результатів [4]. Більш того, протягом цього значного періоду часу органами досудового слідства не було докладено розумних зусиль для встановлення істини. Отже, беззаперечно знову відбулось порушення процесуального аспекту ст. 2 ЄКПЛ щодо неефективності розслідування справи.

Задля того, щоб виконати вимоги ЄСПЛ, які виникають у зв'язку з порушенням процесуального аспекту статті 2 України, потрібно реалізовувати закони України щодо досудового розслідування з урахуванням вже наявних рішень суду. Це стосується КПК і Закону України «Про прокуратуру» і низки інших. Оскільки зазначені порушення пов'язані з неналежною практикою застосування діючого законодавства. Більш того, така практика Суду є вкрай негативною для України, оскільки, перш за все, вона свідчить про наявну системну проблему неефективного розслідування у справах, що стосуються смерті особи. На нашу думку, держава має приділяти та вживати належні зусилля для формування та втілення в життя саме позитивної практики застосування законодавства і втілення стандартів, які зазначаються в рішеннях Суду.

Наступним варто зазначити про деякі аспекти порушень статті 3 ЄКПЛ щодо заборони катувань. Так, у рішенні «Сукачов проти України» заявник стверджував, зокрема, що умови тримання його під вартою під час досудового слідства та перевезення до суду і тримання його там у дні проведення судових засідань були нелюдськими та такими, що принижують гідність. Це проявлялось в тому, що були порушені норми щодо особистого простору на кожного ув'язненого – 4 м² простору на особу [5]. Також ЄСПЛ вкотре зазначив про цю повторювану проблему, яка є в основі низки порушень Україною статті 3, в результаті чого було визнано порушення цієї статті. Також у справі «Онищенко та інші проти України»

заявники скаржилися, крім іншого, на неналежні умови тримання їх під вартою, де площа на одного ув'язненого була менше 4 м² [6]. Суд вкотре постановив, що зазначені скарги із подібними обставинами свідчать про порушення 3 статті ЄКПЛ. Тобто знову відбувається систематичне невиконання Україною положень Конвенції.

Щодо іншого аспекту статті 3 ЄКПЛ, а саме заборони катувань, то можна звернути увагу на рішення «Іванко проти України». За обставинами справи заявник звернувся зі скаргою про катування з боку працівників правоохоронних органів. Також він зазначив про те, що на його скаргу стосовно зазначених дій не було проведено ефективного розслідування [7]. Отже, суд дослідивши всі обставини справи вирішив, що був порушений процесуальний аспект статті 3 Конвенції, а саме сумлінне та ретельне проведення розслідування органами державної влади твердження заявника про катування з боку правоохоронних органів.

Таким чином, можна констатувати про наявність факту систематичного порушення Україною 3 статті ЄКПЛ. Скарги, що стосуються неналежних умов тримання під вартою, та скарги щодо процесуального аспекту статті 3, що полягає в адекватному реагуванні на факти жорстокого поведження та матеріального аспекту, тобто безпосереднього жорстокого поведження, надходять до Суду дуже часто. Тому необхідним є врегулювання зазначеної проблеми.

Разом із тим слід наголосити, що Україна намагається усувати подібні порушення. Так, проводяться спільні наради керівників правоохоронних та інших державних органів із проблематики виконання Україною рішень ЄСПЛ щодо норми площі менше 4 м² на особу, розглядається їхній незадовільний санітарно-технічний стан, недостатнє або неякісне харчування в контексті того, що такі порушення констатовані ЄСПЛ. Такі порушення констатовано ЄСПЛ у 115 справах щодо України. Із них 71 перебуває на контролі Комітету Міністрів Ради Європи як невиконані [8].

Проте потрібно зазначити, що усунення цих порушень можливо тільки у випадках вжиття регулярних системних заходів шляхом внесення змін до чинного законодавства та створення спеціальних фінансових програм, які були б направлені на створення належних умов для тримання осіб. Крім цього, Україна має імплементувати та, що є найголовнішим, виконувати стандарти, які зазначаються в ЄСПЛ, до прикладу Рекомендацію Rec(99)22 Комітету міністрів Ради Європи щодо переповненості в'язниць і збільшення кількості ув'язнених, Рекомендацію Rec(2000)22 щодо вдосконалення реалізації європейських правил стосовно громадських санкцій та заходів, Рекомендацію Rec(2006)13 щодо застосування тримання під вартою, умов, в яких воно відбувається, та запровадження гарантій проти зловживань.

Між іншим до ЄСПЛ направляється велика кількість скарг, що стосуються права на справедливий суд. Одним з аспектів, що порушується, є розумні строки, які гарантовані 6 статтею ЄКПЛ. Так, у справі «Закутній проти України» заявник, зокрема, скаржився на надмірну тривалість кримінального провадження, що була несумісною з вимогою «розумного строку». Він посилався на пункт 1 статті 6 [9]. ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово робив висновок про критерії, за якими має визначатися та оцінюватися розумність тривалості провадження. Дослідивши дану справу ЄСПЛ виніс рішення про порушення розумних строків тривалості кримінального провадження.

Крім цього, існує показова справа «Меріт проти України», в якій ЄСПЛ викладав висновки, що під час встановлення порушень розумних строків потрібно керуватись періодом часу, об'єктивно необхідним для процесуальних дій у провадженні, прийнятті процесуальних рішень, а також для розгляду справи та вирішення справи з метою своєчасного судового захисту.

Щодо розумності строків у цивільному провадженні, то потрібно враховувати юридичну та фактичну складність справи, поведінку заявника, а також поведінку інших осіб, які беруть участь під час провадження та сторони в ньому, поведінку компетентних органів (перш за все, поведінку суду), характер процесу. Багато країн, запозичивши вироблені критерії ЄСПЛ, вже мають засоби правового захисту щодо скарг осіб за порушення розумних строків. В Україні питання захисту права особи у кримінальному чи цивільному провадженні захищається не так ефективно, як в інших державах. Така ситуація призводить до обмеження цього права і порушення п.1 ст. 6 ЄКПЛ. ЄСПЛ неодноразово звертав увагу на порушення цієї статті і наголошував на важливості змін в законодавстві для подолання зазначеної проблеми.

Тому, на нашу думку, необхідним є напрацювання механізмів правового захисту, призначених для вироблення правового захисту, призначеного для прискорення провадження у справі з метою запровадження розумних строків. Разом із цим ефективним може бути компенсаційний захід, що полягає в отриманні певної форми компенсації за недотримання розумних строків. Такі форми запроваджені в державах, щодо яких було встановлено рішення з порушенням розумних строків, ними, зокрема, є: Болгарія, Литва, Польща та інші.

Слід зазначити, що в контексті виконання рішень ЄСПЛ Комітет Міністрів Ради Європи є статутним органом Ради Європи, на якого покладено функцію нагляду за виконанням рішень ЄСПЛ шляхом координованої консенсуальної політичної та дипломатичної підтримки процесу виконання. Кожна справа включається до порядку денного

кожного засідання Комітету міністрів, до тих пір, поки країна не надасть інформацію про справедливу сатисфакцію, що була встановлена Судом. Крім того, КМРС може висловлювати занепокоєння із приводу невиконанням рішень ЄСПЛ, що негативно відобразиться на державі.

Слід зазначити, що задля подолання зазначених проблем постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2020 року № 258 було утверджено створення Комісії з питань виконання рішень ЄСПЛ, що, зокрема, має розробляти механізми усунення системних і структурних проблем, констатованих у рішеннях ЄСПЛ, та запобігати виникненню таких проблем у майбутньому, удосконалювати нормативно-правову базу, вивчати результати діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з питань виконання рішень ЄСПЛ [10]. Зазначена комісія має виконувати покладені на неї завдання та усувати проблему імплементації стандартів ЄСПЛ у національне законодавство.

Таким чином, Україна посідає одне з перших місць серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ проти неї, пов'язаних із порушеннями ЄКПЛ. Така статистика є вкрай негативною та підкріплює стурбованість щодо реалізації європейських стандартів у чинне законодавство. Велика кількість скарг стосується неефективного розслідування фактів вбивств, порушення умов тримання під вартою, жорстокого поводження з боку працівників правоохоронних органів та факту розслідування таких заяв, затягування розумних строків тривалості провадження. Україні необхідно імплементувати рішення ЄСПЛ задля покращення рівня захисту прав особи на території своєї держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камінська Н.В., Косяк Н.В. Проблеми виконання в Україні рішень Європейського суду з прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 250–261.
2. Violations by Article and by State URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2020_ENG.pdf (last accessed: 17.04.2021).
3. Рішення «Андреева проти України» від 29 січня 2019 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d04#Text (дата звернення: 17.04.2021).
4. Рішення «Риженко проти України» від 30 липня 2015 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a73#Text (дата звернення: 17.04.2021).
5. Рішення «Сукачов проти України» від 30 січня 2020 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text (дата звернення: 17.04.2021).
6. Рішення «Онищенко та інші проти України» від 14 листопада 2019 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e73#Text (дата звернення: 17.04.2021).
7. Рішення «Іванко проти України» від 05 березня 2020 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e80#Text (дата звернення: 17.04.2021).
8. Проблемні питання виконання Україною Рішень ЄСПЛ щодо порушень прав людини у місцях несвободи. URL : <https://minjust.gov.ua/news/ministry/problemni-pitannya-vikonannya-ukrainoyu-rishen-espl-schodo-porushen-prav-lyudini-u-mistsyah-nesvobodi-yak-zminitsi-situatsiyu> (дата звернення: 17.04.2021).
9. Рішення «Закутній проти України» від 06 лютого 2020 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e83#Text (дата звернення: 17.04.2021).
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 1 квітня 2020 р. № 258. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2020-%D0%BF#n12> (дата звернення: 17.04.2021).